

הרב אורי כהן

חינוך הבת ללימוד תורה

פתיחה
א. מצות תלמוד תורה בנשים
ב. הוראה וחינוך
ג. חינוך הבנות ללימוד תורה
סיכום

פתיחה

מאמרים רבים נכתבו בנושא חיוב לימוד תורה לנשים. מטרת המאמר שלפנינו לעסוק בנושא **החינוך ללימוד התורה**, ולא בעצם הלימוד. אולם כדי להיכנס לנושא דיונונו, עלינו להקדים ולסכם את המסקנות העיקריות שנתלבנו בדורנו, בנושא לימוד התורה לנשים.

א. מצות תלמוד תורה בנשים

חז"ל דרשו מפסוקי 'שמעו' (הכוללים את מצות לימוד תורה, הוראתה לבנים ולתלמידים), שמצות תלמוד תורה אינה נוהגת בנשים. במשנה, בגמרא ובמקורות ההלכה דנו בסוגים השונים של דברי התורה, ובחיוב או שייכות הנשים אליהם.

ניתן לסכם, ולחלק את הנושאים הרבים לשלושה חלקים כלליים:

1. לימוד התורה שבכתב, דהיינו כל התנ"ך, ופירושו וכו' - נשים אינן חייבות ללומדו, אולם יש להן שכר אם ילמדו אותו, מרצונן.
2. לימוד ההלכות שהן צריכות לקיים - חובתן ללומדן; שאם לא ידעו, איך יקיימו?!
3. תורה שבעל פה, שאינו נכלל בכלל הקודם - 'מומלץ' שלא ילמדו. ומכאן, שגם למלמדי התורה יש מצוה ללמד את הנשים את ההלכות השייכות להן, מותר ללמדן תורה שבכתב, ולא ראוי ללמדן תורה שבעל פה.

בספר 'שאגת אריה' (סימן ל"ה), הביא את פסק הרמב"ם שנשים אינן חייבות לכתוב להן ספר תורה, שזו כידוע המצוה התרי"ג שבתורה. והקשה ה'שאגת אריה', לדעת הרא"ש שעיקר מצוות כתיבת ספר תורה כדי ללמוד את התורה, ואמנם נשים פטורות מת"ת, אולם הרי הן חייבות בלימוד ההלכות השייכות להן, וא"כ מה ההבדל בין נשים לגברים, ואע"פ שאין הן חייבות במצוות עשה שהזמן גרמן, אבל הרי גם הגברים אינם חייבים באופן אישי בכל המצוות, שהרי לא כולם כהנים/לוויים/מלכים/דיינים/וכו'. ומסיק, בניגוד לדעת רמב"ם, שאין להבדיל בין גברים לנשים במצוות כתיבת ספר תורה; אם הגברים חייבים - חייבות במצוה זו גם הנשים (ולדעתו, בזמן הזה פטורים גם הגברים

מהמצוה, מפני שאין אנו יודעים לדייק בכתיבת הס"ת, בחסירות ויתירות). מדבריו למדנו, שעיקר לימוד התורה הוא בחלק שגם הנשים חייבות ללמודו, אשר על כן אין הבדל גדול בחיוב הלימוד בין גברים לנשים¹.

ומו"ר הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל היה רגיל להוסיף, שנשים חייבות בלימוד האמונה, שהרי אלו מצוות עשה הנוהגות בתמידות ונשים חייבות בקיומן, וממילא גם בלימודן.

בדורות האחרונים, משנפתחו שערי בינה ודעת לנשים, והן לומדות כגברים את כל המדעים ברמה שווה (לפחות...) לגברים - פסקו גדולי הדורות, ובראשם החפץ חיים זצ"ל, שנשים יכולות וחייבות בת"ת, ברמה שאינה פחותה מרמתן במדעים. על כן, רשאת כל אישה לעסוק בהבנת נושאי ההלכה שהיא עוסקת בהם, ולא רק בידיעה בעלמא. ובה סרו רוב ההגבלות על לימוד תורה לנשים.

ב. הוראה וחינוך

בשפתנו המדוברת אין מבחינים כ"כ בין הוראה לחינוך. לא כן רבותינו ותלמידיהם, שדייקו בלשונם, והגדירו את החינוך כפעולה או שרשרת פעולות הבאות לעצב את אישיות המתחנך; לעומת ההוראה שבאה להוסיף ידע ללומד מבלי להיכנס למידת ההשפעה על עיצוב האישיות. עוד משמעות יש לחינוך, והוא ההתרגלות לבצוע מטלות. כגון 'חינוך למצוות', שהכוונה בזה לתרגל את המתחנך לקראת חיובו בקיום המצוות².

¹ לא נצא ידי חובתנו, אם לא נהווה בעצמנו דוגמא אישית לכל הני"ל; האב שעסקו 'מעל ומעבר', ולא מצווה עלינו ליישב את הרמב"ם מהשגת השאגת אריה. ב'נפש החיים' הגדיר את המושג 'תורה לשמה' באופן שונה מ'מצוה לשמה', והיינו שתלמוד תורה צריך להיות לשם התורה, ולא כאמצעי למטרה אחרת. וכל לימוד, אפילו למטרה חשובה, כגון לדעת את ההלכה למעשה, אינו נחשב לתורה 'לשמה'. עיין שם.

ולפי מה שנתבאר, נשים מחויבות בלימוד המצוות שהן מקיימות. אבל לכו"ע אין חייבות בת"ת שמנותק מחיובן בשמירת וקיום המצוה, ומכאן שאינן מחויבות בת"ת 'לשמה'. ובה עיקר ההבדל בין מצוות ת"ת של הגברים לשל הנשים. ונראה לומר, שמצוות כתיבת ס"ת, שנצטוונו בה כאמצעי לקיום מטרה, והיא תלמוד תורה (כפירוש הרא"ש), והיינו אותה תלמוד שהוא תכלית ומטרה לעצמו, 'תורה לשמה'. אבל אין מצווה לעשות אמצעי לאמצעי, דהיינו לכתוב ס"ת כדי ללמוד ממנו לשם מטרה אחרת. וא"כ, ת"ת שנתחייבו בו הגברים, שהוא כמובן אותו ת"ת 'לשמה', בעבורו נצטוונו על כתיבת ס"ת; אבל הנשים שחייבות בת"ת, דווקא בזה המכשיר אותן לקיום המצוות שהן חייבות (והוא מוגדר 'שלא לשמה') - לא נצטוו באמצעי לאמצעי - בכתיבת ספר תורה.

² 'חינוך' - הוא מצוה מדרבנן. ולכאורה קשה ממה שמפורשת בתורה מצוה לספר לבנים על יציאת מצרים, על האותות והמופתים וכל מה שאירע לאבותינו ולמצרים בימים ההם. וגם מפורש בתורה שמטרת הסיפור כדי לחנך את הילדים לאמונה במציאות הבורא, בהשגחתו, בבחירת ישראל ועוד. א"כ החינוך הוא מן התורה ולא רק מדבריהם! על כורחנו נצטרך להגדיר את מצוות החינוך שמדרבנן, שאינה חינוך לאמונה וכדו' אלא חינוך למעשה המצוות, ע"י תרגול והתרגלות בשנות הילדות.

נושא דיוננו, אפוא, הוא הדרכים לעצב את אישיותה של הנערה להיותה עוסקת בתורה, וכן דרכי תרגול שיסייעו בידה לעסוק בתורה. ב'אגרת החינוך' כותב מרן הרב זצ"ל (ח"א, אגרת ק"ע), שהדרך לחנך את האדם להיותו טוב וישר, שזו המטרה והיעוד לכל אחד ואחת, הוא באמצעות לימוד התורה, משחר ילדותו. ומוסיף הרב זצ"ל, שזו הסיבה שמאז ומעולם תפס לימוד התורה את המקום המרכזי והראשי בחינוך הישראלי (ולא קשה לחבר את מצבו החינוכי של הנוער כיום עם שינוי הדרך החינוכית). הלימוד וההוראה שמשו כדרך חינוכית לעיצוב דמותו המוסרית, ואישיותו, של הנער והמתבגר.

חינוך הבנות, שלא נעשה באמצעות לימוד מסיבי של התורה, היה מושתת על הדוגמא האישית של האם בישראל, שהקרינה אהבת חסד, נתינה ללא גבולות, רוח ואהבה לכל הסובבים אותה.

עם השינוי המהפכני בסדר היום של הבנות, היוצאות מביתן ללימודים; וסדר היום של האמהות היוצאות לעבודה, אין לבת את הרצף החינוכי האימהי, וגם לא את החינוך הבא מתוך העסק הרצוף והצרף בתורה.

ברוב מערכות החינוך, ויותר נכון לומר: מערכות ההוראה והלימוד, אין התייחסות מעמיקה ואמתית לנושא החינוך, דהיינו לגיבוש ועיצוב האישיות. וממילא אין גם התייחסות מיוחדת לנושא החינוך לתלמוד תורה. דבר זה נכון, לצערנו, הן לגבי הבנים והן לגבי הבנות. אולם בעוד שההורים המודעים למצוותם וחובתם החינוכית, והמעוניינים בכך, יכולים להעניק לבניהם חינוך במוסדות ייחודיים-תורניים-אמתיים, אין כמעט בנמצא מוסד חינוכי-תורני כדוגמת המוסדות המיועדים לבנים (המדובר, כמובן, בגיל ביה"ס היסודי). ממילא חזרה החובה וחזר התפקיד לידי ההורים.

החינוך, במובן 'תרגולי', הוא חובה מדרבנן על ההורים, לחנך את בניהם ובנותיהם בעודם קטנים לקראת גיל החיוב במצוות. ההורים עושים את חובתם ביחס להרבה מצוות מעשיות, כמו נטילת ידיים, ברכות הנהנין, תפילה, מצוות שהזמן גרמן, וכד'. אולם רוב ההורים אינם ממלאים את חובתם ביחס להרבה מצוות שמשום מה לא נחשבות כבאות בחשבון 'לחינוך'. כגון כיבוד אב ואם (בתורת מצווה), מצוות צדקה, לשה"ר, וביטול תורה כנגד כולם. אין הכוונה להטיף מוסר

ונראה לכאורה לומר שגם חינוך במובן עיצוב האישיות, הוא חובה מן התורה, שהרי דרך ארץ קדמה לתורה, ואסור ללמד לתלמיד שאינו הגון, וזה מן הסתם כולל גם את התלמיד-הבן; וא"כ צריך קודם כל לחנך את הבנים והתלמידים למידות טובות וכדו', ובמילים אחרות: לעצב את דמותם החינוכית, ורק אח"כ ללמדם תורה. ממילא הכשר המצוה נחשב גם הוא למצוה, וכשם שתיית לבנים מחויב מה"ת - גם הכשרתם החינוכית מחויבת מה"ת.

בכלל, ובוודאי לא להציע שהילד הקט יעסוק אך ורק בלימודיו העיוניים, בקיום מצוות, מבלי לפתח את שאר הכישורים הנחוצים לו לימי בגרותו. הכוונה רק להצביע על העובדה שהנושאים החינוכיים המרכזיים ביותר, אינם זוכים לתשומת הלב הראויה. ועם גידולו של הילד לנער ולבוגר, מבלי שעבר את התהליך החינוכי הראוי והרצוי מבחינה תורנית - לא ייפלא אם ימשך בלבו ובמעשיו להרגלי ילדותו. לא נוכל לסיים פרק זה מבלי להאיר את הרגל השלישית, והיא לעתים המרכזית, בחינוך ילדינו: הדוגמא האישית. ב"ה, רבים ההורים המודעים לנושא המרכזי הזה בחינוך ילדיהם, ומתנהגים בהתאם; ובאנו להזכיר לאלה שאינם מודעים מספיק לכך, את חובתם לשמש דוגמא חיובית לילדיהם. הילדים, גם הקטנים, הם חכמים, נבונים וסקרנים. הם שמים לב לדיבור ולמעשה, או להימנעות מדבור ו/או מעשה של המבוגרים בכלל, ושל הוריהם בפרט. אין צורך להאריך בפרטי המצוות בהם הדוגמא האישית קובעת את עמדות הילדים הרבה יותר מהחינוך הפורמאלי. נסתפק רק בהזכרת הדוגמא של היחס לבית הכנסת ולתפילה. אולם בנושא דיונו, החינוך לת"ת - הדוגמא האישית היא אבן יסוד בחינוך. כשההורים יודעים לנצל את זמנם, ולפנות חלק ניכר ממנו ללימוד תורה לעצמם, וללימוד עם ילדיהם, והאווירה בבית היא של הערכת התורה ולומדיה - לומדים הילדים להעריך את הלימוד, ויקל עליהם להיות לומדי תורה בעצמם.

ג. חינוך הבנות ללימוד תורה

נושא זה של חינוך הבנות לת"ת, חדש הוא במקומותינו. בדורות הקודמים לא נחשב לימוד התורה לבנות כערך הראוי לחינוך. עכשיו שזכינו ובנותינו עוסקות בתורה מילדותן ולאורך שנות נעוריהן, ואנו מבינים את הצורך שתמשכנה בכך גם בימי בגרותן, וגם עם היותן לאמהות בישראל, עלינו לברר סוגיא זו של חינוך הבנות ללימוד תורה. כשם שפרצופיהם שונים זה מזה, כך כישרונותיהם, נטיות לבם, יכולותיהם - שונים זה מזה. אי אפשר לחנך ולגדל את כולם לאותו הדבר. אבל אפשר וצריך לחנך את כולם להערכה נכונה של סולם הערכים שנותן לנו נותן התורה - תלמוד תורה כנגד כולם! ואע"פ שעל זה אין חולק, בכל זאת רב הצורך לחזק את היחס הנכון לת"ת בקרב שכבות רחבות. המושג תלמוד תורה, רחב כרוחבה של התורה, ולכן יכול כל אחד וכל אחת למצוא את מקומו במרחב הגדול הזה, לפי עניינו המיוחד. אחת הסיבות לצורך לחזק את היחס ללימוד התורה, נעוץ בחינוך המוקדם שקבלה הנערה בימי עלומיה. לבנים בגיל הצעיר, ועוד יותר בגיל ההתבגרות הקרוי 'גיל התיכון', הוקמו מוסדות בעלי גוונים רבים. כל אחד יכול ללמוד בסוג המוסד

המתאים ליכולותיו, לכישרונותיו, לרצונו ושאיפותיו. כמובן שיחסו והערכתו את לימוד התורה, גם הם קובעים את סוג המוסד הלימודי-חינוכי בו יעשה את שנותיו הטובות ביותר.

העוסקים במקצועות המדעיים לומדים לחקור ולדרוש במדעים למקצועותיהם, כך, ויותר מהם, לומדים ומתחנכים הבנים המוכשרים במוסדות התורניים, להיות לומדים עצמאיים במקצועות הקודש, לחקור ולדרוש, ולא להסתפק במה ש'מאכילים' אותם בשיעורים. דבר זה נעשה באמצעות לימוד עצמי מודרך (סדר) במשך שעות ארוכות. הכנה זו מכשירה אותם להמשך לימודים תורניים גבוהים (בישיבות גבוהות או ישיבות הסדר), המבוסס כמעט כולו על לימוד עצמי של התלמידים, והוא המפתח העיקרי להמשך התקדמותם בלימוד התורה באריכות ימיהם. במוסדות המיועדים לפחות כישרוניים, עיקר הדגש על הלימוד בשיעורים, ופחות בהכשרתם ללימוד עצמאי. כמובן שבוגרי מוסדות אלה, אם לא השלימו את השכלתם התורנית ולא השוו את הישגיהם לחבריהם המוכשרים יותר - בהמשך חייהם יצטרכו לפנות יותר לשיעורי תורה הניתנים בקהילה, מאחר שלא הוכשרו לעיסוק עצמאי בתורה.

נחזור לחינוך הבנות לתלמוד תורה: כבר הזכרנו, שלבנות בגיל ביה"ס היסודי אין מבחר מוסדות כפי שיש לבנים. אבל בגיל התיכון, מזומנים לבנות מבחר מוסדות תורניים, המתאימים לבנות השונות מבחינת כישרונותיהן וכדי. אולם כאן המקום לציין, שהלימוד העצמי, המביא לידי לימוד עצמאי, אינו מקובל במוסדות התורניים לבנות, וכך הן נאלצות גם בהמשך לימודן להסתמך בעיקר על שיעורי תורה.

מעניין לגלות שיש הבדל גדול בין הבנים לבנות בהתייחסותם לערך השיעורים. הבנים מקשיבים (פחות או יותר) לשיעור, מבלי ליחס לו חשיבות יתירה, ואלה מהם שהשיעור קרוב לליבם וחשוב בעיניהם - שואלים ומקשים על המרצה, ואינם מניחים לו עד שתנוח דעתם. ואילו הבנות מקשיבות ורושמות כמעט כל מילה היוצאת מפי המורים והמרצים, וממעטות לשאול ולהקשות קושיות על המרצה.

כך אנו פוגשים אלפי בנות ונשים בימי עיון, ועשרות או מאות בודדות של בנים בימי עיון מקבילים; לגברים בקהילה תורנית (כלומר שהם בוגרי מוסדות ישיבתיים), מציעים הזדמנויות ללימוד בחברותות, עם הדרכה או בלעדיה, ואילו לנשים בקהילה כזו מציעים שיעורי תורה רבים ומגוונים ככל האפשר.

אחרי כל שעות לימוד התורה הרבות להן זוכות הנשים מקטנותן ועד התבגרותן, גם אלה שלמדו שנים רבות וברמה גבוהה, רובן ככולן, אינן מרגישות 'בבית' בכל הנוגע לנושאים תורניים בכלל, והלכתיים בפרט. כלומר, אין הן מרגישות בטוחות בידיעותיהן בנושאים התורניים, ואינן

סומכות על עצמן אפילו בדברים שנלמדו כהלכה. את דברי התורה ליד שולחן השבת שומעים בדרך כלל מפי הגברים שבמשפחה, ולא מפי הנשים, גם מאלה שלמדו תורה שבכתב ברמה גבוהה ממה שלמדו הגברים.

אלה וכאלה נובעים לענ"ד מחוסר **חינוך** ללימוד תורה אצל הבנות. מאחר שלימוד התורה של הבנות והנשים הוא חיוב, וצורך חיוני, בדומה לבנים ולגברים - עלינו למצוא דרכי חינוך מתאימים לנשים, שיביאו לשינוי המצב הקיים.

לדעתי נעוץ הפתרון בשני נושאים עיקריים:

1. העמדת לימוד התורה, גם אצל הבנות, כדבר העיקרי והמשמעותי ביותר בסדר היום.
2. התייחסות שונה בלימוד התורה של הבנות, ללימוד ומחקר עצמי.

כחלק מסדר היום עתיק היומין, בו הזמן והמשקל של לימודי הבנות היה מזערי באופן יחסי ללימודי הבנים, ממשיך גם היום יחסנו ללימוד התורה של הבנות להיות שונה מהותית מיחסנו ללימוד התורה של הבנים. יחס זה מקבל משמעות **חינוכית**, ומשדר לבנות מסר שלילי על ערך לימוד התורה שלהן, ועל מיעוט חשיבותו בעינינו. גם כשהן ממשיכות באולפנות ובמכללה התורנית - לא מצליחים לבטל את גרסת ילדותן, רק שינוי מהותי ואמיתי בתכנית הלימודים, ובמשקל לימודי הקודש בתכנית, יוכל לשנות את יחס הבנות ללימוד התורה. הורים שמחפשים ומוצאים מוסדות לימוד תורניים לבניהם, אבל את בנותיהם שולחים למוסדות שאינם מתאימים, או שאינם מספיקים עבור הבנים, מתפלאים אח"כ על היחס הבלתי מספיק של הבנות לתורה. בדור הקודם היה חזון נפרץ למצוא בנות בתנועת נוער מעורבת, כשלאחיהן היה הדבר אסור בהחלט, מבחינה תורנית, כמובן; וכיום חוזר התפריט, ביחס של החשיבות השונה שמעניקים לת"ת של הבנים והבנות.

אמנם, הבנות צריכות להתחנך לקראת אימהותן, שזה ייעודן המקורי - אלוקי. ולהקדיש לזה מקום חשוב, כולל אפשרות להשתתף בטיפול בילדים לצד האם, גם אם זה מחייב לקצר את שעות הלימודים. אולם במסגרת הלימודים העיוניים צריך לימוד התורה למקצועותיה לתפוס את המקום הראוי לו, בדיוק כפי שזה נעשה אצל הבנים, בני אותה משפחה, קהילה או חברה.

ועד שיקומו לנו מוסדות כאלה לבנות, מוטלת החובה על ההורים המעוניינים בחינוך כזה, להשלים את החסר בעצמם. גם זו רעה חולה בדור דעה שלנו, שרוב ההורים רואים את תפקידם החינוכי מסתיים במציאת מוסד חינוכי מתאים. ולא כן הדבר. המוסד הלימודי ואפילו המוסד הראוי לשם 'חינוכי', אינו אלא שליח מצוה של ההורים המקל

עליהם במילוי חובתם ללמד ולחנך את ילדיהם. ועדיין מוטלת עליהם החובה לדאוג להשלמת מה שהשליחים אינם מצליחים לבצע. על כן חובת ההורים למצוא דרכים להוסיף כהנה וכהנה על מה שהבנות לומדות בבית ספרן, הן מבחינת הכמות, ועוד יותר מבחינת האיכות החינוכית, שהיא תקבע את יחסן בהתבגרותן.

הרבה אפשרויות מונחות לפני ההורים: הרחבת הנושאים שנלמדו בכיתה, כגון פרשת השבוע הנלמדת בביה"ס באופן חלקי, תילמד בבית בשלמות, או בחלקים גדולים יותר; העמקת החומר הנלמד בביה"ס, למשל ע"י לימוד המקורות מתוך הספרים; לימוד מקצועות תורניים שאינם בתכנית הלימודים; שינון של פרקי משניות כגון פרקי אבות; ועוד, הכל כיד ד' הטובה על ההורים.

כפי שנהוג הדבר במוסדות הישיבתיים, יש מקום להוסיף לתכנית הלימודים של הבנות את ה'סדר', דהיינו ההתמודדות האישית, בחברותות, עם חומר הלימודים. כמובן שתוספת זו צריכה לבוא באותם המוסדות שתלמידותיו מסוגלות מבחינת רמתן לשינוי המוצע. לעני"ד, הן בישיבות והן באולפנות צריך לקיים מסלולים מקבילים, עם ובלי 'סדרים'; ולהפנות את התלמידים/ות לפי התאמתם/ן. נושאי הלימוד יכולים להיות שונים, כגון גמרא לבנים ותנ"ך או 'אמונה' או 'הלכה ברורה' לבנות; אבל צורת הלימוד תהיה זהה. הרווח העיקרי בלימוד העצמי, הוא התרגלות התלמיד להתמודד עם הדברים שבכתב, להיות בטוח שהבינם על בורים, ולהפעיל מחשבה ביקורתית, על הסוגיא, מתוך כבוד והערצה למחבר הספר. הכבוד וההערצה יתבטאו בזה שאחרי שהקשה את קושיותיו, הוא מחפש דרך לישבו, או לסלול מסילה חדשה בנושא הנלמד, ואין שמחה לפני הקב"ה כשמחתו בחידושי תורה (נפש החיים). כך נקים דור של בנות מוכשרות שיוזעות ללמוד בעצמן, ויכולות להיות מעיין של תורה, מורות טובות לבני ביתן ולתלמידותיהן.

העמקת הלימוד באמצעות הלימוד העצמי, צריך לכלול גם את לימודי ההלכה למעשה, באופן שיאפשר לטובות שבבנות (והן הרוב) להבין את יסודות ההלכה, ואת הסתעפותה ממקורה עד לפרטי ההלכה הנוהגים כיום. האחריות המוטלת על האישה בבית המשוכלל, מבחינה הלכתית, גדול ומורכב הרבה יותר ממה שהיה לאמותינו, חלק גדול מהשאלות המופנות כיום לרבנים נובע מאי הבנת ההלכות, גם המצויות ביותר, ומחוסר היכולת להעתיק את ההלכות למציאות המתחדשת בלי הרף. הדברים נוגעים להלכות שבת, נידה, מצוות התלויות בארץ, כשרות האוכל והמטבח, ועוד. אין סיבה שנשים תשארנה מסופקות בדברים הפשוטים לכל בן תורה.

היכולת ללמוד באופן עצמאי, דורש תרגול רב לאורך שנים. על כן עליו להיות חלק מתכנית הלימודים הבית ספרי. יכולת זו דורשת גם כלים רבים, כגון למוד 'לשון חכמים', הכרת ספרי יסוד על מחבריהם, משא ומתן הלכתי/אמוני וכד', שרק מסגרת מסודרת כמו ישיבה או אולפנא מסוגלים לתת. המשך הלימוד העצמי מחוץ למסגרת הלימודית המסודרת דורש לפעמים מציאת חברותא מתאימה וזמינה, ותנאי מקום וזמן נוספים שאין כאן המקום לפרטן. ולכן חשוב מאד, לעני"ד, להרגיל את הבנות בלימודן העצמי ברמה גבוהה ככל האפשר, דבר שיקל עליהן ללמוד לאורך ימים ושנים גם בתנאים יותר קשים. חינוך הבנות ראוי שיכלול את החינוך לשאיפה עזה להבנת ההלכות ממקורן, דרישת ההבנה, מחנכת לא להסתפק במועט, רוחני, אלא לשאוף להגדרת המושגים, לדיוק ההבחנות, להשוואת מקרים דומים, לינתי ספר ונחזי (=הבא ספר ונראה), כלומר, לבקשת הבאת המקור, ולא להסתפקות במסקנה למעשה.

הכרת ערך לימוד התורה ברמה גבוהה של בנותינו, מחייב גם לאפשר להן גישה פתוחה וחופשית לתלמידי חכמים, כגון רב השכונה, הישוב, ראשי ישיבות וכד'. גישה פתוחה, מתחילה מההורים שהם חייבים להיות הזמינים ביותר לבנותיהן, לענות לשאלותיהן, לעודדן, ללמוד עימהן לפי בקשתן, וכו'.

על אף שאנו עוסקים בחינוך הבנות לתלמוד תורה, לא נוכל להתעלם מהקשר ההכרחי בין הלימוד לבין המעשה. לימוד אקדמי, שאינו מחייב קיום - לא יוכל להתקיים, בדרך כלל, לאורך ימים ושנים. לימוד כזה הוא חסר קדושה, ואינו 'תורה' אלא 'חכמה'³. חינוך לת"ת בנוי על הערך האלוקי של התורה, וממילא הוא מחייב את לומדיו למסקנותיו. ככל שהבת התחנכה בביתה ובמוסדות הלימוד, לקיום מלא של מצוות התורה, כך תעריך יותר ויותר גם את הלימוד. הלימוד ביחד עם המעשה, כשהם חוברים זה לזה, מהווים שלימות אחת בלתי נפרדת, של אהבה, קדושה ודביקות.

ונסיים בהערה בעניין הדוגמא האישית: כבר הזכרנו לעיל שיש חשיבות גדולה לדוגמא שהילדים רואים אצל הוריהם, ומכאן, שכבר

³ אמרו חכמים: אם יאמרו לך יש חכמה בגויים - תאמין; ואם יאמרו לך יש תורה בגויים - אל תאמין. וכבר הקשו על מאמר זה ממה שעניינו רואות שיש גויים היודעים הרבה תורה? ותירצו, שאת החכמה שבתורה יכול גם גוי ללמוד, בדיוק כפי שהוא לומד כל מדע אחר; אבל את התורה שבתורה - לא יוכל לקנות מי שחסר את הנשמה הישראלית. גם יהודי יכול ללמוד את התורה כחכמה, ואין בה את הנשמה שבתורה. אבל מי שבא ללמוד תורה במשמעותה המליאה, כולל הלימוד את הקיום. אמנם יש סגולה לתורה, שהיא מביאה את הלומד לידי מעשה, וכך אמרו חכמים: 'הלוואי אותי עזבו, תורת שמרו', שהמאור שבתורה מחזירן למוטב. אולם לסגולה זו מפריעים הרבה, ומי שחפץ לדבוק בתורה - אל יסמוך על הינס', ויחבר עשייה ללימודו.

מגיל ההתבגרות, צריך לחנך את הבנות (וגם את הבנים...) לראות את עצמם כהורים-בדרך, שצריכים לקחת בחשבון את אחריותם לדור הבא, ולהתכונן לקראת היותן אמהות בעצמן גם בשטח החינוכי, מכל הבחינות, כולל בחינת הדוגמא האישית. בנות שזכו לאמהות שמהוות דוגמא חיובית בכל נושא, וגם בהערכה נכונה של לימוד תורה, ממשיכות בצורה טבעית את הווי בית ההורים לביתן שייבנה על אותם אדנים רחבים ויציבים. אולם בנות שלא זכו לכך, זקוקות למנה גדושה של הדרכה לקראת בניית ביתן הן, בשונה ממה שראו בבית הוריהן. חינוך נכון, הכולל יכולת עצמאית בלימוד תורה, הערכת הלימוד כמרכיב ראשון במעלה בסדר החיים - יקל על אותן הבנות שלא זכו לדוגמא אישית בביתן, לצאת ממעגל ההורים שאינם מהווים דוגמא אישית חיובית, ולפתוח מעגל חדש, לדורות, של לקיחת אחריות חינוכית ולהוות דוגמא חינוכית חיובית ובונה.

סיכום

חינוך הבנות לתלמוד תורה, מהווה בדורנו אתגר של ממש. הבנות יכולות וצריכות לעסוק בתורה למקצועותיה: בתורה שבכתב; בנושאי האמונה הרבים; בחלק ההלכתי של התושבע"פ לעומקו. עיסוק רחב זה הוא אתגר לכל החיים, ומחייב הכנה וחינוך מעמיקים ויסודיים, שיכשירו את הבת והאם בישראל לעסוק בתורה בצד שאר המחויבויות המוטלות עליהן כבנות ואח"כ כאמהות בישראל.